

В.Ф. Деркач
РОЛЬ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї У
ВИХОВАННІ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО
ТА ШКІЛЬНОГО ВІКУ В
КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІКИ
В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Педагогічна спадщина класика педагогіки В.О. Сухомлинського невичерпно багата. В умовах розбудови національної освіти вона стає особливо актуальною. Багато питань, над якими працюють навчальні заклади сьогодні, співзвучні з його ідеями, висловленими ще кілька десятиків років тому. Зупинюся лише на деяких.

Василя Олександровича постійно хвилювали проблеми виховання дітей у сім'ї. Він був твердо переконаний у тому, що успіху у вихованні можна досягти тільки спільними зусиллями школи та сім'ї. Він детально розробив, глибоко продумав систему підготовки батьків до виховання дитини в сім'ї, яка включала в себе план і програму педагогічного всеобучу батьків на весь період навчання їхніх дітей у школі. Особливе значення в цій системі відігравала створена ним батьківська школа. Її заняття проводилися два рази на місяць, що в значній мірі сприяло підвищенню педагогічної культури кожної сім'ї.

Підготовка до виховання дітей, на його думку, повинна розпочинатися задовго до того, як молоді люди стануть батьками. Тому в першу групу слухачів батьківської школи входили молоді подружжя, в яких ще не було дітей. У другу групу – батьки дошкільнят, яким до школи через 2 роки. Чотири наступні групи об'єднували

відповідно батьків 1-2, 3-4,5-7 та 8-10 класів.

Учителі, які працювали разом з видатним педагогом, розповідають про те, що глибоке вивчення сімей розпочиналося за 2 роки до вступу дітей до школи. *"Знати дитину - це та найголовніша точка, де стикаються теорія і практика педагогіки"*, - говорив наставник і наполегливо вразив своїм колегам протягом 2-х років детально вивчати побутові умови, в яких росте дитина, стан її здоров'я, духовний світ сім'ї. Результати спостережень за віковими та індивідуальними особливостями майбутніх школярів записувалися в спеціальні щоденники. Цим займалися в основному вчителі початкових класів. Їх спостереження суттєво доповнювалися спостереженнями самого Василя Олександровича, який систематично проводив заняття «Школи під голубим небом» і мав можливість особисто глибоко вивчати психолого-педагогічні особливості кожного майбутнього першокласника. Зібрані та систематизовані дані спостережень та досліджень суттєво допомагали вчителям вибрати найоптимальніші методи навчання та виховання.

Заняття "батьківської школи" відбувалися під безпосереднім керівництвом і за активної участі директора, який залучав до їх проведення найдосвідченіших педагогів. Василь Олександрович, плануючи роботу «батьківської школи», завжди враховував рівень педагогічної культури батьків, їх освіту, побутові умови сім'ї, вікові та індивідуальні особливості дітей. Тематика педагогічної просвіти, розроблена видатним педагогом, надзвичайно цікава своїм змістом.

Наведу приклади окремих тем занять „батьківської школи“, взяті з плану роботи Павлівської школи на 1969 -1970 навчальний рік:

"Дошкільна група:

Сімейні взаємовідносини і моральне виховання дітей.

Материнське виховання до 2-річного віку.

Трудове виховання дитини від 3 до 7 років.

Мати – перший і головний вихователь та учитель дошкільника.

Сім'я як школа людських взаємовідносин.

Батьки учнів 1-2 класів:

Духовне життя сім'ї і моральне виховання.

Патріотичне виховання в школі та сім'ї.

Трудове виховання в школі та сім'ї.

Взаємовідносини батька та матері і виховання дитини 7-9 річного віку.

Алкоголізм і діти.

Батько й син. Мати й дочка.

Батьки учнів 3-4 класів:

Фізичний і психічний розвиток дитини 9-11 років.

Моральна атмосфера сім'ї і виховання дитини 9-11 років.

Емоціональна культура сім'ї і виховання дитини 9-11 років.

Єдність вимог до дітей.

Як добитися, щоб діти любили і поважали батьків."

Розроблена В.О.Сухомлинським система підготовки батьків до виховання дитини в сім'ї та формування педагогічної культури родини продовжує жити в стінах Павлівської школи, з роками все більше вдосконалюючись. Сьогодні в школі створена чітка система педагогічної освіти і пропаганди педагогічних знань серед батьків і

старшокласників. Упроваджуються в практику роботи найрізноманітніші форми і методи педагогізації батьків. Проводяться, як і раніше, заняття батьківської школи. Творчо використовуються настанови і рекомендації нашого земляка, його твори «Батьківська педагогіка», «Листи до сина,» «Листи до дочки».

Щомісяця проводяться дні відкритих дверей для батьків та дні сім'ї. Кожний класний керівник розробляє спеціальні Пам'ятки для батьків. При плануванні роботи з ними завжди враховуються результати їх анкетування, досліджень і спостережень за дітьми.

Однією з важливих форм творчої співпраці вчителя та батьків є батьківські збори. Велику увагу приділяємо індивідуальній роботі з сім'ями. З участю батьків проводяться цікаві родинні свята, спортивні змагання. Окремі батьки керують гуртками за інтересами, які об'єднують дітей різних вікових категорій.

В.О.Сухомлинський був глибоко переконаний у необхідності виховання дітей у праці з раннього дитинства і намагався свої переконання донести кожній родині. Він постійно наголошував: *«Надзвичайно важливим елементом сімейного виховання є трудове загартування дітей»*. Тому кожний першокласник, який переступив поріг Павлівської школи, разом з батьками саджав Яблуню Матері чи Яблуню Батька, Яблуню Бабусі чи Яблуню Дідуса. Діти дбайливо доглядали свої дерева протягом усіх років навчання в школі і перше яблуко чи перше стигле гроно винограду, вирощену власними руками троянду вони з великим

задоволенням приносили в подарунок своїм рідним. У такий спосіб наймолодші школярі привчалися піклуватися про всіх членів своєї родини і приносити їм радість.

Керуючись мудрими настановами нашого славного земляка про те, що *"вчителі повинні ще з ранніх літ прищеплювати своїм вихованцям любов до рідного краю"*, класоводи з перших днів перебування дітей у школі розкривають перед ними чудові сторінки природи, учать їх берегти й примножувати її. Василь Олександрович надзвичайно любив природу. У Павлівській школі за його часів проводились спеціальні уроки з охорони природи. З ініціативи видатного педагога була введена в таблиць успішності оцінка за ставлення учня до природи, яку спільно виставляли класний керівник і вчитель біології.

Природу вчителі вважають основним джерелом розвитку дітей. В умовах нашої школи можливості взаємодії з природою невичерпні.

Видатний педагог особливу увагу приділяв проведенню уроків мислення. Він писав: *"Уроки серед природи - це подорожі до джерел живої думки, під час яких учні самостійно читають «сторінки найчудеснішої у світі книги — книги природи."* Він разом зі своїми колегами розробив „300 уроків мислення в природі " і створив так звану „Школу під голубим небом". Необхідно, щоб у ранньому віці дітям *«...відкривалось якомога більше незрозумілого... У дитини виникає багато питань: чому? ...дитина думає спостерігаючи і спостерігає думаючи, – це винятково важлива умова вияву,*

вираження талановитості дитини».

Щороку протягом липня-серпня збирав Василь Олександрович майбутніх першокласників - і відбувалося за його словами *«живе спілкування з природою, з довколишнім світом у «Зеленому класі,» у шкільному саду, на березі річки, під столітнім дубом».* Уроки мислення допомагали йому, а згодом і всім учителям початкових класів, які їх проводили, одержати перші уявлення про індивідуальні особливості кожної дитини, розвиток її мислення та сприйняття нею довколишнього світу, тому, що під час таких уроків діти вчать розмірковувати над причинами й наслідками явищ природи, встановлюють існуючі в ній взаємозв'язки. Ці уроки видатний педагог уважав ефективним засобом розвитку мовлення молодших школярів. Учителі початкових класів, – як і радив великий Добротворець, – у різні пори року організовують цікаві для учнів уроки мислення серед природи. Назову лише кілька тем: "Музика весняної горобини," "Дідусів виноград", "Криниця в рідному краї", "Ти, Боже дерево, з роси й сльози», "Живе й неживе в природі", "Знову цвітуть каштани", "Бузкове дерево", "У квітучому саду", "Кульбабка". Ці уроки є продовженням уроків Школи радості - Школи під голубим небом. Проводяться вони в Зеленому класі та в куточках краси. Для їх проведення вчителі добирають різні об'єкти живої та неживої природи, організовують цікаві спостереження за рослинами, птахами, комахами. Велику увагу приділяють рослинам і тваринам, які занесені до Червоної книги України. Діти сприймають і

відчувають найрізноманітніші відтінки весняних та осінніх барв природи, спостерігають за народженням і розквітом краси навколишньої природи. Ефективно використовуються на уроках мислення різноманітні дослідницько-пошукові та практичні методи. Це дуже допомагає дітям відчутти красу рідного краю. Учителями школи розроблені серії цікавих уроків. З роками вдосконалюється методика їх проведення.

Важливим джерелом розвитку творчої дитини Василь Олександрович вважав складання казок. Хороші традиції, пов'язані з особливим потягом дітей до літературної творчості, зберігаються й нині. Молодші школярі пишуть казки, старші - вірші, оповідання, літературні етюди. Дитячі твори друкуються в газетах, альманахах. У педагогічно - меморіальному музеї В.О.Сухомлинського зібрано близько 100 збірок дитячих творів. Свої творчі доробки учні створюють за матеріалами спостережень навколишньої природи. Щороку робота з казкою завершується загальношкільним Святом казки, яке теж проводиться серед природи, на «галявині бабусиної казки». До свята діти готуються заздалегідь. Разом з батьками виготовляють костюми та декорації для інсценізації казок Василя Олександровича та своїх власних, знайдених серед природи. 7 Видатний педагог наголошував: *„якщо ви хочете, щоб вихованець ваш став розумним, допитливим, кмітливим, якщо у вас є мета утвердити в його думці чутливість до найтонших відтінків думки й почуттів інших людей - надихайте його розум красою слова“...*

Вивченню вікових та індивідуальних особливостей школярів значною мірою сприяли щомісячні заняття психолого-педагогічного семінару, започатковані педагогом-новатором ще в 1963 році. Учасники семінару активно і зацікавлено обговорювали найактуальніші проблеми психології, педагогіки, ознайомилися з психолого-педагогічними характеристиками дітей, які викликали особливе занепокоєння вчителів. Психологічні семінари Василь Олександрович називав *„творчою лабораторією вчителя, яка допомагала йому в підготовці до занять у батьківській школи“.*

На занятті психологічного семінару 3 грудня 1969 року, в якому брали участь, крім учителів початкових класів, і батьки дошкільників, зацікавлено обговорювалося питання: "Найголовніші передумови успішної підготовки до школи дітей у дошкільні роки." В.О. Сухомлинський, який виступив як основний доповідач, наголосив на тому, що найбільше впливає на виховання дитини середовище, в якому вона знаходиться від 4-х до 9-ти років.

Особливу увагу видатний педагог звернув на те, що в дошкільному віці діти повинні бути серед дітей різного віку. Старші, на його глибоке переконання, повинні передавати свій досвід наймолодшим, пробуджувати в них інтерес до всього, створювати сприятливі умови для їхнього розвитку. Пропагуючи педагогіку великої любові та глибокої поваги до дитини, він, звертаючись до присутніх на семінарі батьків дошкільників, зазначив:

"Для подолання труднощів у загальному розвитку дітей потрібно, щоб вони були більш самостійними у своїй праці, у них повинні бути свої обов'язки.

Не треба оберегати дітей від роботи з ножицями.

Потрібно, щоб діти більше тренували малі м'язи руки, щоб добре розвивали їх. Треба вчити дівчат і хлопчиків шити і вишивати голкою.

Батькам слід звертати увагу на те, щоб діти вміли правильно тримати олівець, ручку, писати з дотриманням ліній.

Батьки, повинні більше читати дітям казок, цікавих художньо повноцінних творів, передплачувати дитячі газети та журнали".

Читанню Василь Олександрович приділяв особливу увагу. Як свідчать протоколи психологічних семінарів № 4 від 22 жовтня 1969 року та № 9 від 4 березня 1970 року він виніс на обговорення педколективу підготовлені ним доповіді "Роль читання в розумовому вихованні й духовному житті учнів" та "Психологічні основи швидкого читання." Павлиський педагог був твердо переконаний у тому, що швидким читанням мусить оволодіти кожен учень, навіть той, який має уповільнене мислення й обмежену здатність до оволодіння знаннями. Діапазон від 150 до 300 слів швидкого мовчазного читання пояснюється особливостями образного й логічного мислення і взаємозв'язків між ними. *«З особливою увагою, - підкреслював він, - треба стежити за тим, щоб учні читали достатню кількість слів уголос і про себе. Щодня учні 1-4 класів повинні читати вголос не менше 5 сторінок. Ми ставимо мету*

досягти того, щоб учень читав зі швидкістю 150-300 слів. У того, хто повільно читає, увага настільки зосереджена на розпізнаванні літер, що про осмислення прочитаного не може бути й мови.»

В рекомендаціях семінару записано: "Нова програма розрахована на те, що інтелектуальний світ дитини далеко виходитиме за її межі. Для цього дитина повинна дуже багато читати в 1 класі й у дошкільній групі".

«Однією з причин загальної неуспішності, відставання багатьох учнів, - наголошував Василь Олександрович, виступаючи на черговому занятті психологічного семінару - є хронічна інтелектуальна убогість як наслідок примітивної убогої мови в дитинстві, отрочстві, в ранній юності. Боротьба за високу успішність лежить передусім у мовній культурі»

Він уважав, що період найінтенсивнішого оволодіння рідною мовою – два – три останні дошкільні роки і 4-5 перших років шкільного життя.

Отже молодші класи — це найвідповідальніший період виховання любові до рідного слова. Те, що запам'яталось у молодшому віці — ніколи не забувається. Дитячі роки — найсприятливіший період для творчості. Те, що створено в початкових класах, учень ніколи не створить ставши підлітком. Без поетичної творчості в роки дитинства, немислиме виховання любові до рідної мови.

Видатного педагога дуже турбувала проблема взаємовідносин учителя й учнів. Виступаючи на занятті психологічного семінару 20 січня 1970 року він наголошував на тому, що взаємовідносини вчителів

та учнів мусять будуватися тільки на довір'ї доброзичливості, вірі вчителя в учнів і вірі учнів у вчителя.

Неприпустимі покарання, сильні вольові заходи, здатні за задумом учителя «потрясти» учня, «дошкулити» йому, вразити... Таке виховання є нічим іншим, як помстою. Взагалі покарання є неминучий, крайній захід - тоді, коли вже допущено помилки у вихованні.

Нормальні взаємовідносини неможливі без глибокої поваги учнів до вчителя, без віри вихователя у своїх вихованців. Ні в якому разі не можна у своїх взаємовідносинах з учнем піддаватися першому емоційному поривові. Над почуттям, над поривами душі мусить завжди панувати думка, мудрість. Правильні взаємовідносини залежать від того, наскільки глибоко вчитель розуміє світ дитинства.

«Школа б перетворилася в похоронну контору якби не було дитячих пустощів. Хай мудрує пустун і шибеник в пошуках таких пустощів, щоби зробити свою «творчість» непомітною, прихованою від учителя,» – підкреслював В.О. Сухомлинський.

На одному із занять семінару Василь Олександрович наголошував на необхідності збереження нервової системи кожної дитини – від дошкільника – до випускника.

Звертаючись до вчителів він говорив: *«Ми не повинні допускати перевтоми центральної нервової системи дитини. Після напруженої праці слід давати змогу дітям відпочити. Необхідний певний час у класі абсолютної тиші Щодня учень мусить перебувати 1-2 години серед природи: в саду, у лісі. Дощ, сніг,*

вітер – все це прекрасні засоби заспокоєння нервової системи.»

На засіданнях психологічних семінарів обговорювалися психолого-педагогічні характеристики учнів, у тому числі й дітей дошкільного віку. Наведу лише один приклад. 13 лютого 1969 року перед учасниками семінару виступила вчитель початкових класів М.І. Щербина з детальною характеристикою дошкільниці Марії В., 1962 року народження. Учителка познайомилася з дівчинкою за рік до її вступу до школи і була вражена тим, що вона не знала жодної букви, не вміла рахувати. Батьки не читали їй вірші, казки, оповідання. Дівчинка мала поганий слух, не вимовляла окремі звуки. Відвідуючи підготовчу групу, вона боялася говорити з дітьми. Це дуже негативно впливало на весь її розумовий розвиток. Процес оволодіння навичками читання та письма відбувався дуже повільно... Характеристика істотно була доповнена Василем Олександровичем, який проводив заняття з дошкільнятами серед природи і добре знав індивідуальні особливості цієї дитини. Були розроблені конкретні рекомендації батькам учениці та вчителям, які з нею працювали. Своєчасна допомога і підтримка дала свої позитивні результати.

Цінні настанови й поради нашого Вчителя ми успішно використовуємо для відродження загальнолюдських, моральних і духовних цінностей. Ми свято бережемо і примножуємо традиції започатковані В.О. Сухомлинським і сподіваємося, що в умовах відродження національної школи його ідеї знайдуть творче

застосування в багатьох інших навчальних закладах нашої країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Сухомлинський В.О.* Вибрані твори. В 5 - ти т. Т.2. – К.: Рад. школа, 1977

2. *Сухомлинський В.О.* Вибрані твори. В 5 - ти т. Т.3. – К.: Рад. школа, 1977

3. *Сухомлинський В.О.* Батьківська педагогіка. – К.: Рад. школа, 1978.

4. *Сухомлинський В.О.* Директор школи – організатор навчально-виховної роботи. Дисертація. – 1955.

5. План роботи Павлиської середньої школи на 1969-1970 навчальний рік.

6. Книги протоколів засідань педагогічних рад Павлиської середньої школи. – 1959-1960; 1968; 1969-1970.

7. Книга протоколів психологічного семінару Павлиської середньої школи. - 1968 - 1970.

Подано до редакції 09.06.08

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются проблемы психологической помощи детям дошкольного и младшего школьного возраста со стороны школы и семьи на основе творческого использования педагогического наследия В.А. Сухомлинского.

SUMMARY

The article demonstrates some ways of psychological help of family and school to children of preschool and primary school age on the basis of creative use of V. Suhomlynsky's pedagogical heritage.